

FARMACISTUL SAS, JOHANN MARTIN HONIGBERGER, FOLOSIT CA PRETEXT LITERAR

„Mă interesa, într-adevăr, viața acelor români care se lăsaseră stăpâniți de pasiunea pentru Orient”; aceasta este una dintre frazele de început ale cunoscutei nuvele semnate de Mircea Eliade, „*Secretul doctorului Honigberger*”. Pentru cine nu știe absolut nimic despre farmacistul și nu medicul sas, poate să creadă că scrierea este numai și numai rodul imaginației vii, bogate, a savantului religiilor, ale cărui preocupări literare ne sunt azi bine știute.

Așa ne-a rămas, în memoria personală, Honigberger, foarte multă vreme, anume ca fiind un personaj fictiv. După ani de zile, urmare a preocupărilor noastre privind spiritualitatea indiană, am avut ideea adunării într-o singură carte a tuturor acelor dintre persoanele născute în spațiul românesc, a căror activitate a avut atingere cu Orientul, în general, cu India, în mod special. Așa am ajuns și la Honigberger, pur și simplu întâmplător, ca și la cartea sa „*Treizeci și cinci de ani în Orient*”, aflată sub formă de manuscris și tradusă în limba română, cu note și comentarii interesante, de către tânărul cercetător Eugen Ciurtin.

Deși un alt cercetător român, L. Bordaș, amendează din plin, atât traducerea manuscrisului lui Honigberger, care nu s-ar fi făcut direct din limba germană, ci din engleză, denaturându-se, astfel, destui termeni și anumite sensuri ale exprimării medicului sas, noi am găsit cât se poate de binevenită cartea „*Treizeci și cinci de ani în*

Orient”, fie și pentru numeroasele informații, relativ colaterale, despre care nu mai auzisem până atunci, sub nici o formă; de pildă, că orientalistul A. Roșu s-ar fi ocupat el însuși de viața lui Honigberger și că ar fi adunat un serios material pe seama acestuia; că I.P. Culiianu, la rândul lui a avut cercetări personale în ceea ce-l privea pe celebrul personaj brașovean și nu în ultimul rând, că Eliade însuși fusese dominat de curiozitatea aflării numelor acelor români, care s-au apropiat de îndepărtata lume orientală.

Bănuim, numai, ce mirare se va fi născut pe chipul savantului care, încă din perioada interbelică știa de Honigberger, atunci când cercetându-i trecutul va fi dat peste un alt mare orientalist, tibetanologul Csoma Șandor, parțial contemporan cu farmacistul sas; și acesta va fi ajuns în Tibet, respectiv India, punând bazele unor cărți de referință pentru gramatica și dicționarul tibetan.

Era cât se poate de firesc, atunci, ca Eliade să fie sedus de viața plină de aventuri a lui Honigberger și să-l transforme în personaj literar, cum de altfel se și întâmplă în nuvela amintită mai sus. Relecturând, dintr-o cu totul altă perspectivă „*Secretul doctorului Honigberger*”, am aflat lucruri peste care, la prima întâlnire cu nuvela, le-am ignorat, fie din neștiință, fie din nerăbdarea cititorului dornic să ajungă la final cât mai curând, pentru a vedea derularea deznodământului.

Ne încumetăm să vi le prezentăm, cât se poate de

echidistant, încercând, totuși, să nu transformăm opera literară într-un instrument adjuvant, care să ne pună musai, în lumină, faptul legat strict de viața lui Honigberger.

Așadar, Eliade apelează în nuvela „**Secretul doctorului Honigberger**” la un procedeu aproape derutant, procedeu pe care-l vom mai întâlni și în alte opere de-ale sale de același profil, anume introducerea unei cronologii reale cât și a unor personaje care au existat, atât pentru a face mai veridică relatarea faptelor, dar și pentru a deruta complet lectorul care nu va mai ști din acel moment unde este granița dintre real și ireal, dintre fantastic, fabulos și obișnuit.

Odată stabilit acest fapt, autorului îi vine aparent foarte ușor să jongleze cu personaje, date, fapte și să introducă pe firul narativ anumite stări asupra cărora să nu poți afirma nici contrariul și nici susținerea lor, ambiguitatea fiind cu măiestrie uzitată, transformându-se în instrumentul de mână forte, paradoxal, determinant, în a te face să crezi că relatarea naratorului este cât se poate de adevărată.

Un alt artificiu întrebuițat de Eliade - ce întărește ideea de credibilitate, de realitate a faptului întâmplat - este implicarea însăși a autorului în narare, căci iată cum începe scrierea: „*Într-o dimineață din toamna anului 1934, un comisionar mi-a adus o scrisoare destul de ciudată, adăugând că așteaptă răspunsul pe loc...*”. Comisionarul îi adusese o scrisoarea unei doamne Zerlendi, unde se pomenea despre anumite colecții orientale pe care aceasta le-ar avea în posesie de la soțul ei și pe care se oferea să i le doneze „naratorului” pentru a le studia. Că despre Eliade este vorba, atunci când apare „naratorul” în prim plan, e neîndoios, din două motive: unul, că acțiunea este plasată în anul 1934, imediat după revenirea acestuia din India iar al doilea, că în scrisoare se afirmă, de către doamna în cauză că: „*Am aflat că v-ați întors de curând din Orient...*”. Așa începe acțiunea ce se va derula alert, destinatarul scrisorii neezitând, în aceeași după-amiază, să sune la ușa celei care-i trimisese epistola.

O primă legătură cu Honigberger, *suis generis*, o face chiar amfitrioana, o doamnă în vârstă, care afirmă următoarele, după introducerea musafirului în casă: „**Soțul meu ar fi fost încântat să vă cunoască. Iubea și el, poate mai mult decât i-ar fi încuviințat meseria lui de medic, India...**”. Și confesiunea doamnei continuă, căci ea afirmă că soțul ei, medic, cu o profesiune asemănătoare farmacistului sas din Brașov, studiasse îndeaproape viața și activitatea lui, dorind chiar să scrie o monografie. Eliade sau, să-i spunem, autorul prezent în casa doamnei Zerlendi, recunoaște – iată, un nou element real introdus în povestire, legat strict de prezența lui Eliade la Calcutta” – că el însuși citise cartea lui Honigberger, într-o traducere făcută în engleză, „*pe când se afla în Calcutta*”. Este vorba despre „*Treizeci și cinci de ani în Orient*”.

Un alt detaliu surprinzător e acela al reîntoarcerii din ultima călătorie a lui Honigberger, călătorie făcută în India și despre care soțul doamnei Zerlendi vrea să știe cât mai multe; el află de unul din copiii farmacistului sas ajuns magistrat la Iași și pornește pe urmele lui, dar nu

reușește să afle nimic revelator. Din spusele lui Eugen Ciurtin, înțelegem că însuși Culiuanu a încercat să afle mai multe despre același Honigberger, tot la Iași, dar fără prea mare succes. Un alt lucru dezvăluit de Eliade și care face lumină asupra profesiunii reale a lui Honigberger este următorul: „*Adevărul este că anevoie te puteai sustrage farmecului misterios al acestui doctor sas, doctor prin buna lui hotărâre, căci nu avusese, oficial, decât o diplomă de farmacist*”.

Este clar, că doar cu o simplă diplomă de farmacist nu poți ajunge să cunoști nici tibetana și nici sanskrita, dar credem că Eliade a fost subjugat de misterul din jurul vieții pline de aventuri a lui Honigberger, motiv pentru care l-a ales ca nume pentru nuvela lui, deși un alt contemporan al acestuia se dovedise cu adevărat mare erudit, ne-am gândit, aici, la Korosi Șandor.

În fine, misteriosul domn Zerlendi se va fi apucat să-i studieze viața, ajungând ca autodidact să învețe până și sanskrita, după cum reiese din aceeași nuvelă a lui Eliade. În fapt, dacă se lecturează manuscrisul lui Honigberger, nimic fabulos cu privire la persoana acestuia nu iese în relief, relatările sale, dincolo de nefirescul anumitor situații, evenimente, experimente, rămânând cu mult sub cele traversate de personajul fabulos Zerlendi. Practic, cel care suscită întregul interes al nuvelei fantastice este doctorul Zerlendi și nu Honigberger, de unde bănuim că Eliade a folosit numele farmacistului sas mai mult pentru un anumit soi de publicitate, pentru imaginea celui știut în Orient dar și în Europa, decât pentru știința înaltă pe care nu o dobândise brașoveanul în domeniul soteriologiilor hinduse.

Zerlendi duce o viață de ascet, austeră, este perfect sănătos și are o putere colosală de muncă, pentru că soția lui afirmă acest fapt de câteva ori în dialogul cu oaspetele venit să-i cerceteze biblioteca extraordinară, plină de rare colecții. Ne este tot mai clar, că Zerlendi a plecat de la Honigberger, de la relatările de observator ale acestuia, ajungând la științele înalte ale Indiei, forțat fiind nu atât să-l priceapă pe farmacistul sas în relatările lui, ci în a pătrunde sensul, semnificația celor scrise de el în manuscrisul anilor orientali. Din discuțiile cu un al treilea personaj, fata lui Zerlendi, reiese că acesta avea

preocupări tipice unui yoghin care se izolează din ce în ce mai mult de lume, care meditează și trăiește foarte mult rupt de orice fel de realitate exterioară, retras ca într-un ermitaj în propria lui bibliotecă din care refuză să iasă cu obstinație, lăsându-se sedus de lecturile savante cu care își delectează spiritul. O anumită lumină asupra misterului se vedește cam pe la jumătatea nuvelei, unde cel invitat să cerceteze munca lui Zerlendi dă peste un caiet pe a cărui primă pagină află scris cuvântul magic Shamballa, tărâmul magic despre care, noi, azi, cunoaștem suficiente lucruri ca să pricepem că este vorba despre un tărâm mitic, și nu cum probabil doresc unii să-l priceapă, anume ca areal geografic, cu o anumită situare concretă, undeva la nordul Indiei.

Caietul sustras de „narator” din biblioteca lui Zerlendi este unul special, ce amintește prin modalitatea scrierii de limba română realizată prin intermediul semnelor slave, numai că aici mesajul românesc este camuflat cu ajutorul semnelor sanskrite; cu el va pleca cel care narează, acasă, pentru a-l putea lectura nestingherit, cât poțeste, întrucât fusese avertizat de o slujnică a casei că: **„În următoarele două zile se va face curățenie”**.

Detaliile se sprijină, la început, pe cărți accesibile azi oricui, sub forma lor nu și prin conținutul lapidar, clar ezoteric; activitatea misterioasă a lui Zerlendi se desfășoară având ca suport **Yoga** lui Patanjali și câteva exerciții de prāṇāyama. Apoi, pe concentrarea asupra unui obiect, respirația din ce în ce mai bine controlată, experiențele legate de ieșirea conștiinței din corpul fizic, realizarea gândirii unice, capacitatea de a vedea oriunde, deși era în stare de transă meditativă. Sunt, acestea, atâtea elemente certe ce demonstrează, că Zerlendi a experimentat pe propria lui piele, de unul singur, fără îndrumător, fără învățător, o anumită formă de Yoga ce trezea în el puteri nebănuite lui, până atunci.

Nivelul cunoașterii yoghinice este din ce în ce mai înalt; se ajunge la unificarea conștiinței, apoi la „plonjarea” într-o regiune specială, spirituală, unde în meditație nu poți întâlni decât culori și sunete. Zerlendi ajunge să citească relaxat gândurile oamenilor, iar faptul îl mărturisește în caietul sustras de „narator”, cum că ar fi putut reproduce textul unei scrisori tocmai redactate de

soția lui administratorului, fără s-o vadă, ci numai întrebându-se de puterea minții.

Unde se vede clar, că Honigberger este folosit de Eliade doar ca pretext pentru nuvela lui este atunci când cel care lecturează caietul lui Zerlendi, anume naratorul afirmă: *”Tot ce știam despre Honigberger mă îndemna să cred că el pătrunsese în Shamballa datorită tehnicii sale yogice...”*. Or, luând la propriu manuscrisul farmacistului sas și relecturându-l nu am găsit nicăieri vreo însemnare din care să rezulte că Honigberger ar fi fost el însuși interesat, cât de puțin, de practicarea unei anumite forme de Yoga menite a-i facilita accesul spre Shamballa. El este doar un observator și un ins care notează cu o anumită fidelitate tot ce întâlnește în cale, făcând-o cu un anumit talent, dar dovedindu-se mult prea prozaic, totuși, pentru ceea ce a „construit” Eliade din el, prin intermediul *doctorului* mai mult sau mai puțin imaginat, Zerlendi. Și din nou introduce Eliade elementul de real, de lucru petrecut chiar în viața sa, când amintește despre trăirile lui din India, plecat fiind din casa lui Dasgupta și hotărât s-o rupă cu lumea, undeva, departe, într-un ashram din Himalaya, aproape de granița cu Tibetul. De kutiarul lui drag își amintește și acum când scrie despre Zerlendi, locul unde a visat să atingă Shamballa, având totuși, forța de a recunoaște, că i-a fost scris să nu-l pătrundă niciodată, ci numai să-l poarte în inima lui până la final.

Încrederea că moartea subită a lui Honigberger se datora revenirii acestuia în Europa cu misiunea reactivării centrelor spirituale decăzute, ține însă de o credință a lui Eliade, conform căreia Occidentul a început să se piardă spiritual încă din vremea Renașterii și că o anumită salvare a omenirii s-ar afla în Orient. De unde și misiunea eșuată a lui Honigberger, terminată cu moartea lui, zis misterioasă.

Cu cât se înaintează în experiență, cu atât mesajele lui Zerlendi, din celebra scriere, *„Secretul doctorului Honigberger”* sunt mai încifrate, mai lapidare și misterioase, arătând dificultatea descrierii stărilor prin care trece, căci drumul lui către înalt este tot mai evident. Pasul uriaș, final: dobândirea sau mai bine zis realizarea *suis generis* a conștiinței impersonale.

Caietul se continuă cu explicații succinte, pentru a se ajunge către sfârșit cu surprinderea stării de uimire a naratorului îndemnat de doamna Zerlendi să afle ce mister ascunde activitatea soțului dispărut.

Eliade refuză a mai descrie în amănunțime tehnicile și activitatea de yogin a lui Zerlendi pornit pe calea devenirii lui invizibile, tocmai, spune el, pentru groaza care l-a cuprins lecturând asemenea detalii ce-i demonstrează că faptul poate fi posibil; numai că ține să precizeze, pentru lectorul avizat, următoarele: **„Mă mângâie gândul că cei care înțeleg ce înseamnă samayama asupra propriului trup vor ști unde să caute lămuriri”**.

Samyama, pentru lămurire, provine ca termen din sanskrită; e întâlnit în **Yoga-Sutra** lui Patanjali și înseamnă, în traducere aproximativă, *instrumentul final care permite aflarea adevăratei naturi a lucrurilor*, prin el se ajunge la iluminare, la reala lumină a cunoașterii ce

se află în interiorul omului. Cu ajutorul ei te rupi de lumea identităților, a contrariilor.

Zerlendi ajunsese prin meditația înaltă să practice levitația, dar fără voia lui, fiind conștient de forțele pe care le avea. Pe acestea într-una din zile nu le-a mai putut stăpâni, văzându-se deodată ridicat spre tavan, în camera din care ieșea atât de rar. Într-un final, reușește să devină invizibil tuturor din jurul lui, dar recunoaște că la acest stadiu ajunsese întâmplător și nu din coordonarea unor procese specifice yoghinului. Finalmente, Zerlendi dispăre definitiv, dar nu acest lucru este totuși stupefiant, ci experiența trăită de „narrator” însuși, care vrea să-i mărturisească doamnei Zerlendi ce a aflat prin intermediul lecturilor sale, dar care nu-l mai recunoaște defel și în mod de-a dreptul bulversant pentru orice fire normală, anume că soțul ei murise de un sfert de veac și că biblioteca celebră se pierduse demult, la cinci ani după dispariția soțului ei, respectiv cu două decenii înaintea

acțiunii descrise în nuvelă. Halucinantă experiență nu poate fi explicată cu instrumentele gândirii logice, raționale, căci ea parcă este desprinsă dintr-un *science fiction*, unde personajul e prizonier într-un timp ce nu-i aparține, trăind în universuri ciudate, amintind prin starea lucrurilor, fie de *Nopti la Serampore*, fie de „*La țigănci*”.

Este în spiritul lui Eliade de a jongla ușor cu nefirescul și a șoca lectorul prin finaluri surprinzătoare, ce nu sunt caracteristice unei minți comune, obișnuite cu sfârșituri explicite, lămuritoare, clare ca lumina zilei. Cu atât contribuie autorul la crearea unei stări enigmatice, cu cât plasează acțiunea în arealul spiritualității orientale, areal care oricum nu se află la îndemâna oricui, plusând prin câteva nume exotice și tratate soteriologice ori termeni de Yoga, toate menite a întregi și adânci misterul nuanțat, atunci când acțiunea însăși o cere prin pronunțarea cuvântului Shamballa, tărâm intangibil muritorilor de rând.